

ВИДАННЯ ПЕДАГОГІЧНОГО Т-ВА ПІДК. РУСИ
В УЖГОРОДІ.

АВГУСТИН ВОЛОШИН

ПРО
БРЕХЛИВІСТЬ
ДІТЕЙ.

У Ж Г О Р О Д, 1 9 3 5.

ДРУКАРН · »СВОБОДА« В УЖГОРОДІ.

ВИДАННЯ ПЕДАГОГІЧНОГО Т-ВА ПІДК. РУСИ
В УЖГОРОДІ.

АВГУСТИН ВОЛОШИН

ПРО
БРЕХЛІВІСТЬ
ДІТЕЙ.

Р. Ст. Дзенджасич

У Ж Г О Р О Д, 1 9 3 5.

ДРУКАРНЯ »СВОБОДА« В УЖГОРОДІ.

1. Вступне слово.

Один англійський учений сказав, що правда то така звірина, яку многою людей гонить, але дуже мало хто її здогонить. Тому є так много непорозумінь і сварок в громадськім життю.

Бо правомовність є найважнішим усім щасливості одиниці в громадськім життю. Чим більш поширена правомовність, тим певніше стойть оборона чести і маєтку горожан. Чим більшу вартість має в товаристві дане слово, тим вище стойть там людська гідність, моральність і взаємне довіря.

Драми щоденного життя найчастіше спричинені брехнею, легкомисленною або користолюбивою клеветою.

Всі релігійні розколи, національні та клясові боротьби, походять з упадку честовання правди.

А днесь поширюється брехня не тільки злим окруженням, як то було давно, але ще й газетами, книгами, кіном, радіом і т. д.

Тому росте так небезпечно число молодих злочинців, особливо там, де моральне виховання занедбане або неприродне.

Але як довести до глибшого порозуміння і поширення правдомовності?

Є то по словам Ферстера, ділом характеру. Бо »суть характеру лежить в єдності чоловіка з самим собою, а де говоримо слова, що стоять у спротиві з внутрішнім нашим буттям, там ся наша єдність паде і тягне за собою другу погибіль«. Брехня несе з собою заколот цілого душевного життя. Хто говорить неправду, буде старатися оправдовувати себе і так втягається до дальших брехонь і доходить до »хоробливого крутійства«.

Тому правдомовність є найважнішою прикметою характеру.

Злочин брехні часто не проявляється так явно і матеріально, як другі злочини, на пр. злодійство, убійство і т. д. і тому карний закон не карає так брехача, як пр. злодія, хотій брехач многораз більше шкоди наробить, як злодій. Тому боротьба проти брехні тяжша, одказана на силу внутрішньої диспозиції, на силу характеру.

Данте в своїм »пеклі« пізнає всіх, що там покутують, тільки брехунів ні, бо сі не мають взагалі лиця, вони є нічим, у них брехня вбила їх особове життя.

Із того ясно, що громадянство може оборонятися супроти брехонь тільки через виховання характеру, або як Ферстер каже: »культурую особовости«.

До сего потрібно нам пізнати суть брехні, її психологічні причини й роди і способи розвивання правдомовності.

О тих питаннях хочу поговорити по можности к конкретних случаях, в сій моїй брошурі.

*

2. Як научають дітину брехати самі родичі?

З брехливостю дітей занималися педагоги вже в давних часах. Находимо статті вже в перших педагогиках, в котрих автори указують на важність правдомовності, пізніше вже й на причини брехливости, дають поради, як мають родичі й учителі поступати су-проти брехливих дітей.

Вже глибше розбирали от се питання філантропи, бажаючи *попередити зло, а не чекати, доки брехня вкорениться*. Вони пропонують вести виховання так, щоб й не могла повстати в дітині брехливість.

Тій ціли служать особливо книги німецького педагога, Кристіяна *Салцманна* (1744-1811) »Книжочка рака«, «Книжочка муряшок», »Мудрий Себастіян« і др.

В сих книгах подає він конкретні випадки розумного і нерозумного виховання. В »книжочці рака« подає більше таких коротеньких оповідань, якими доказує, що часто самі родичі научають дітей говорити неправду своєю нерозумною строгістю або злим прикладом.

От за ним подам один такий случай.

»Не карай дітину, коли правду говорить.

Федорцьо їмаючи мухи, так далеко махнув рукою, що звалив склянку батька з стола і вона на землі розбилася. Дітина настрашилася, але думає: найліпше буде повісти правду! Біжить, накінець найде батька в загороді і стане перепрошувати:

— Тату, тату, не гнівайся на мене, хотів їмити муху і розбив твою склянку.

— Що? Склянку?

— Таж дорогий няньку, айбэ не хотів!

— Дам я тобі склянку, так, що не забудеш!

— О, тату! Ти хочеш мене бити, приготовляєш прут, прошу тебе, доки живу, не буду....

— Безбожна дітино...

— Та по правді набєш..., на смерть забєш мене... О рука... ніколи більше, няньку...,

В другім випадку Федорцьо перелистовував книжку, незамітно виховзла книжка з рук, він схватає за книжку і вирвав один лист з неї.

Перелякався, але скоро всунув лист на місто, запер книжку і поклав її туди, де лежала.

У два дні глядає батько щось в книжці і пайшов там подергий лист. Зараз звідає Федорця, чи не знає, хто подер лист. Федорцьо призвався, але додав і те, як то сталося і просив, щоб йому батько відпустив.

Але все те не помогло. Федорцо дістав своє так, як коли розбив склянку.

Як потім побачив, що батько не радо слухає правду, поволі відвик від правдомовності.

Коли провинився проти чогось, ніколи не призвався, затаїв або навалив діло на когось другого.

Часто розбив склянки, горшки, але умів так виговоритися, що кару обійшов.

То вітер вдарив вікном і вибив шибу, то кітка звалила горня.

Одного разу перевернув судину з мастию і зілляв свій плащик. Нікому ні слова не сказав, повісив його на вішак і другого дня, взявши на себе плащика, з великим криком побіг до вітця і став скаржитися:

— Тату, тату, диви, яку мені шкоду хтось наробив!

— Не ти сам того зробив? — звідає батько. Але Федорцьо на те:

— Я? Та як би я нищив собі одежду?...«

Так викрутivся Федорцьо із всіх своїх провин. Єсли брехав, гріхи його зісталися без кари. Єсли правду говорив, набили його! Та чи він був причиною того, що відважився і привик брехати? Звідає, Салцман.

А кількораз научає батьбо або мамка своїх дітей говорити неправду злим прикладом?

Перед дітьми наплетьуть всякої всячини про сусідів, про знакомих, осуджують, прозивають їх, а коли загостить до них от так перед дітиною очернений знакомий, витають його, як милого, високоповажаного, заслуженого, доброго чоловіка. Дітина дивиться на неправдиву радість матери, прислухуєся нещирим похвалам і з кождим таким слuchаем утрачає в собі частину честовання правди.

Або кількораз телефонують родичі щось

їншого, як що говорили між собою перед дітиною?

Кілько брехонь приносять щодня новинки!

А щож подають фільми! Хитrosti злодіїв, брехні свідків, крутійства обвинених і т. д.

Самі родичі розвивають в дітині головну причину брехливості, то є *егоїзм*, коли із за надто змислової любови до неї, закривають її хиби й провини, вихвалюють її без заслуги, пестять її, сповняють всякі і непотрібні бажання дітини.

Хто від таких нагод не варує дітину, сам її наукає брехати.

Першою повинністю родичів і взагалі вихователів, що до розвиття правдомовності, є: варовати дітей від злого прикладу, свою нерозумною строгістю не викликувати в дітині страху ведучого до брехні, або розпещуванням не розвивати *егоїзму*, сеї найчастішої причини брехні.

3. О причинах й родах брехливости у дітей.

Педагоги XIX. століття не вдоволилися тільки практичними порадами для розвивання правдомовности, але глядали вже й причини брехливости дітей. В педагогиках минувшого століття вичислюються такі важніші причини:

- 1) злі приклади,

- 2) вплив злих казок,
- 3) прояви хворої фантазії,
- 4) недостаток морального виховання.

Проти всіх вручали подавати дітині почуття любви до правди, осудили деспотизм виховання, жадали, щоб учитель зискав собі любов і довіру учеників; проти брехливих злоби предписувати остру дисципліну і взагалі релігійно-морального виховання.

Всі ці постанови педагогів опиралися тільки на поодиноких випадках, але певних, психологічними експериментами підпертих правил чисто теоретична педагогика минувшого століття ще не мала. Так і науково установлений поділ причин і родів брехливості принесла нам педагогіка нова, то є: експериментальна, котра і поставила діло виховання до правдомовності на базу певних законів соціологічних, бо доставила нам много важних дат, зібраних експериментами над тисячами дітей.

Вислідженням брехливости дітей най-обширніше занималися Еrn. Мейман (німець) і Ст. Галл (Хол, американець).

Мейман своїми експериментами доказав (tot важний факт), що брехливість у дітини, вже тоді проявляється, коли ще вона не має піякої свідомості о повинностях до правдомовности, значить, що є брехливість, яка *не є ще моральною* (чертою) рисою.

Тим є доказано, що нахил до брехливости менш-більш є вже вродженою слабі-

стю людської зіпсуютої душі і проти неї скоро має початися праця виховання.

От сей вроджений нахил до брехливості, розвивається або притупляється ріжними впливами.

Мейман і його наслідувачі із своїх експериментів постановили от такі причини брехливости:

1. *Суггесція*. Дітина наслідує других, говорить наївно, щоб подобатися дорослим. Коли дітині раз вдалося викликати радість або похвалу у дорослих, то повторяє, коли воно і противиться правді. Дітина все більш підлягає суггесції, як дорослий. От на пр. Мейман, указуючи дітям малюнки, піддавав їм неправдиві питання і одна частина дітей піддається суггесції і дає брехливі відповіди про те, що представляє малюнок.

Суггестибильність дітини залежить від вразливости, від слабості інтелекту, слабости волі і т. д.

2. *Хвилевий настрій*. Коли дітина говорить неправду зі страху, з зависті або з користолюбства і подібних, в тих випадках причиною брехні є хвилевий настрій.

3. *Інстинкт боротьби* є причиною брехні в тих випадках, коли викликаються бажанням перемогти противника.

4. *Дика фантазія* є причиною брехні у дітей первозників, залишених, під впливом злой лектури. Діти вигадують фантастичні неправди, які найчастіше мають якийсь реальний початок, але (до того) додають свої ви-

думані брехні. Декотра дітина вигадує і такі річи, що не мають жадної правдивої основи. Така брехня стаєся найчастіше з наміром одурення, або й без того.

5. *Патологичною брехнею* зове Мейман брехню дітей аномальних. Аномальність може відноситися до фантазії або до моральної чутливості.

Коли причиною брехні є інстинкт або аномальність, таку причину придушити цілковито не можна. Але можно її підчинити інтелекту і волі, можна перепиняти моральними законами.

Бельгійський педагог Декролі допоручав ручну працю, як найспосібніше средство для облагородження інстинкту і для притуплення аномальності.

Проти других причин допоручає Мейман передовсім те, щоб дітина була *оборонена від шкідливих впливів*, а потім, щоб вихователь розвивав в дітині *дисциплінованість* в бесіді, в забаві, при обіді і т. д. так, щоб виробилася в дітині *лю보v до порядку*.

Хай приучуєся дітина до того, щоб *не принимала за правду* нічого без достаточної причини і щоб привикла *вірно подавати* все, що виділа, або чула.

Без такого виховання розвинеся вроджений нахил брехливости і доходить часто до перекручування докладів (псевдологія фантастіка).

У дітини фантазія дуже буйна і вона без

одповідного виховання причинить много шкоди в моральності дітини.

Мейман робив много експериментів з дітьми відносно того, як передають вони вістку одна другій, третій і т. д. і доказав, що цілком вірного свідка між дітьми нема і чим дальше стоять свідок від автора вісти або факту і чим пізніше жадається свідоцтво, тим більші зміни вносить дітина в своє свідоцтво.

4. Брехливість у дітей і в старших.

Славний французький педагог Алфред Бінет також занимався питанням брехливості дітей, робив много експериментів і зокрема висвітлював *інтелектуальну сторону діла*.

Своїми експериментами доказав, що брехливість найчастіше є *наслідком впливу фантазії на память*, а результат того впливу залежить від сили памяти і живости фантазії. Як неоднака є память і фантазія у дітей і дорослих, так і між брехливістю дітей і дорослих є великі ріжниці.

Біне в своїй книзі »Психологія шкільної дітини« подає от такий експеримент.

Прочитано в школі вістку: Позавчера арештовано в ночі Х. У. за порушення спокою і т. д. і приказано дітям переписати з памяти сю вістку.

Провіривши всі концепти дітей, зконстатував, що між учениками були й такі, які подали цілком видумані обставини. Один дав, що арештований був по панськи одітий,

другий, що то сталося при домі числа 20, — хоч о тих додатках не було сказано їм ані слова.

При другім експерименті Біне оповів одній дітині якусь подійку. Вона мала дослівно сказати се другій, ся знов третій, четвертій і т. д. Все то сталося перед учителем, котрий напоминав кожну дітину, щоб вірно переповіла те, що чула і не дозволяв, щоб експеримент стався смішним, як то є при подібних забавах, коли кожний з видуманими змінами і додатками має передати те, що чув.

Кожний ученик, як докінчив своє оповідання, в другій кімнаті списав те, що там говорив.

Тим експериментом доказав Біне, що майже ані одна дітина не репродукувала цілковито вірно те, що чула. Кожна додала щось з своєї фантазії і він з того заключає, що *фантазія зфальсіфікує працю памяти*.

Все те, по досвідам Біне-я на більшій частині стаєся *не з наміром брехання*, але так, що дітина вірує в правдивости того, що сказала. Бо фантазія в дітині працює вже при слуханню оповідання і потім репродукує вона все ведно і *чуте і фантазією додане*. Дітина пам'ятає не так на слова учителя, але на образи, витворені спільно вражінням оповідання і фантазією.

Подає він ще й інші експерименти. На пр. указав дітям твердий білий папір, на котрім було приліплено 5—6 менших образів. На те дивилися діти за 20 секунд, а потім

мали відповідати на питання, що виділи. З відповідей постановив Біне, що більша частина дітей вірно подала, які там були образи, але знайшлися й такі, що або забули щось і тому не подали вірно те, що виділи, або додали щось, чого не виділи або *перемінили* те, що виділи. Сі зміни відносилися до барв, чисел, і форми образів. Знайшлася і така дітина, що говорила о таких образах, яких їм не було указано, сама *видумала*.

При сих експериментах праця памяти перемінювала враження, барву або форму образа перекинула на другий і так повстали нові, видумані образи.

З того Біне заключає факт, що в наслідок живішої, некритичної і буйної фантазії, у дітей є більша наклонність до брехливості, як у дорослих, але при тім брехливість дітини більш фантастична і уперта, як у дорослих, і більше є у дітей брехонь несвідомих як свідомих.

Для анкети про брехню розіслав Біне слідуючі питання: (подає Русова в книзі »Теорія Педагогики, 1924)

1) прослідкувати, чи свідомо, чи несвідомо дітина бреше;

2) чи бреше з якоюсь корисною метою або цілею самоохорони;

3) чи бреше з алtruїзму, (для охорони товариша і под);

4) чи бреше за браком памяти. Звідати дітину, що вона бачила день, два тому, тиждень;

5) чи бреше· через занадто жваву уяву.
Завдавати дітині такі питання, що ви певно знаєте, що дітина мусить брехати, вигадувати;
6) самообдурювання (намаже собі лице і визнає себе за коминаря).

На основі тої анкети і своїх експеримен-
тів Біне подає мотиви брехливості:

- 1) в силі фантазії,
- 2) в бажанні дітини видіти новости, го-
ворити новости,
- 3) в наклонності дітини до самохвальби;
- 4) в слабости уваги,
- 5) в творенні нових образів без доста-
точного нагляду,
- 6) в слабости волі проти сеї праці фан-
тазії,
- 7) в егоїстичних емоціях і
- 8) в суггестибильності.

Фантазія впливає на працю памяти і в
дорослих. Але тут память більш підлягає
контролі інтелекту і моральних зasad. Тому
брехня дорослих є більш започитальна, як у
дітей.

Як Біне твердить, абсолютно вірного
свідка не є і між дорослими. На се звертає
увагу і кріміналістика, яка руководиться прин-
ципом, що устні свідоцтва, особливо о ділах
лиш переказаних свідкови, не маються брати
абсолютними доказами, але мають доповняти-
ся іншими річевими доказами. Однако пере-
кручування дорослих свідків походять більш
з мотивів моральних, як з впливу фантазії
на роботу памяти.

5. Роди брехливости.

Найбільше експериментів відносно брехливости дітей робив Stanley Hall американський психолог і педагог. Родився р. 1846. П. 1. в Ashfield-i (Massachusetts). Батько його був заможним фармером, переже учителем, мати учителька. Університет кінчив в Нью-Йорку, де зпершу слухав богословські науки, а потім віддався філософічним студіям. Р. 1868. перейшов до Європи і в Берліні слухав філософ. виклади. Р. 1872—76. проф. в Антіохі (Ohio), 1876. в Камбрідгі. Р. 1878. як 32 річний, знову учається в Німеччині і тут за 5 років студіював в психологічних лабораторіях. В Лейпцигу обширно познакомився з німецькою педагогичною науковою. Коли р. 1881. вернувся до Америки, в Бостоні держав педагогичні лекції і вони принесли йому таку славу, що запросили його на катедру професора психології і педагогики до Балтімора на університет Йов. Голкінс. Тут він основав першу психологичну лабораторію Америки. Коли р. 1887. в Worcester-i заосновав Клар університет, за першого ректора вибрали Ст. Голла. Сей університет виховує найліпших професорів і тепер більшина катедр педагогічних є в руках учеників Голла.

Найславніші його твори: *Adolescence* (Молодь) і *Educational problems.* (Питання виховання).

В книзі »Молодь« обширно занимається питанням психології і педагогики дітиńських брехонь.

Він звідає, чи поправді *бреше* (вмисно неправду говорить) дітина, коли якесь твердження її невідповідає правді? Чи мусить оно так бути? Яка ріжниця є між нормальню і психологичною брехнею? Як поводитися з всякими родами брехливих дітей?

Передовсім розбирає дефініцію правди, на основі законів Descartes-а. Потім відзначається на Дрбал-а, котрий твердить, що чоловік перше почує правду і того почування жене його до знання (пізнання правди). Людов до правди є головним жерелом знання.

Потім займається тою моральною засадою, що всі добродійства основуються на правді, і всі гріхи на брехні. Значить: лиш одно добродійство є: правда, і лиш один гріх: брехня.

З того виходить, що правда або брехня є головним критерієм морального учинку. Кожний учинок до тої міри є гріхом, на скільки брехні має в собі. Таким способом правдомовність є основою громадянського життя. Бінє змагався висвітлити брехню працею фантазії, а і Наторп правдомовність уважає добродійством розуму, але Голл і його наслідувателі до ролі розуму придають і чинність волі.

Голл науково і практично хотів аналізувати питання дітинських брехонь і тому року 1888. почав кінчити експерименти, в котрих помогали йому чотири образовані і досвічені учительки.

Вони зібрали відповіди 300 дітей 12—14

річних на систематично зложені питання. Вибрали собі дітей пересічних спосібностей.

Ті одповіди Голл згрупировав і дійшов до таких постанов.

Передовсім констатував, що кожна дітина має в собі якусь міру почування і бажання правди. Суть і такі, котрі *занадто строго* придержуються правди, котрі вже і найменші відхилки від буквальної правди уважають великим гріхом, котрі не знають жадного переходу між чорним і білим. Таких із 300 дітей було лише 12. Тих уважає Голл аномальними по стороні правдолюбства і хвороту їх зове *псевдофобією*, страхом перед брехнею. Із таких типів виростуть люди клюпотливі, мелочні, скрупуланти, що чіпаються до слів, недовіряють ні кому.

Много більше є дітей брехливих. Роди брехонь згрупував Голл так; по його постановах у дітей є брехня:

- 1) геройчна,
- 2) партійна,
- 3) егоїстична,
- 4) фантастична і
- 5) патологічна.

6. Геройчна брехня.

Коли дітина бреше в інтересі оборони товаришів, Голл називає брехню її *геройчиною*.

Кожна дітина високо поважає смілого хлопця, котрий прийме на себе провину своїх слабших товаришів, або totu дічину, кот-

ра знає, що любить її мати або учительку і тому признається до такого злого учинку, який зробила товаришка, яка не є в ласці учительки і яка не знає так прилицьоватися.

Такі брехні дуже часто трафляються і діти їх оправдують, легко ізвиняють таких.

Коли одна учителька в школі, ученики котрої були 12—14 річні, говорила о французькій революції і представила дівчину, що в часах комунізму була засуджена на смерть і коли вели її на місто виконання присуду смерти і стрітилася з своїм нареченим, затаїла знакомство своє з ним, щоби не пошкодити нареченому, учениці високо цінили геройство тої дівчини і учителька не могла їм доказати, що вчинок дівчини був — брехнею.

В случаї такої героїчної брехні учитель повинен довести до порозуміння, що повинність говорити правду — є абсолютною і не може оправдуватися брехня ні симпатією, ні іншими поглядами.

Голл також не одобряє то, що лікар часто говорить хворому або в окруженню, що хворий має надії на виздоровлення, хотій сам знає, що такої надії нема. Голл осторігає перед тим, щоби родичі оправдовали або ще й і научали дітей говорити і найменшу неправду із причин або для цілей добрих, бо за такими легкими брехнями звичайно слідує цілий ряд тяжших провин проти правди. Радить, щоб такі случаї, які захищують загальний принцип і повинність правдомовності, не розбиралися в школі.

7. Партийна брехня.

На дітей сильно впливає особиста симпатія, або антипатія. Так повстає — по Голл-у *партийна брехня*.

Часто дуже тяжко можна доказати дітям, що зле робили, коли в інтересі товариша або родака брехали.

Коли на питання симпатичної їй особи, щоби не говорити неприємного, дащо затаїть дітина або вмісто »ніт« скаже »айно«, вмісто слова »злий« скаже не цілком добрий, вмісто »чорного« — гнідий, — поповниться партійна брехня.

До такої брехні більш наклонні дівчата, як хлопці. Але опять дівчата скорше признаються до вини, коли їм гріх поясниться, як хлопці.

Голл констатує і то, що перед катехетою оного менше брехні позволяють собі діти, як перед другими учителями.

До партійної брехні причисляє Голл і той загально поширений звичай дітей, що мають бути справедливі супроти добрих нам людей, але можуть говорити неправду ворогам.

Сільські діти не довіряють так легко хто кому, як городські, але приятельство сільських дітей є сильніше і довше, як у городських.

Почуття лояльності супроти тих, котрих поважає дітина, у неї так сильне, що не лише готова послужити, але часто за добре дер-

жити то, що той ідеал добрим держить, або вручає, єсли би то і не було добрим, словом із лояльності супроти симпатичної особи говорить дітина неправду.

Голл вручає: розвивати лояльність не супроти особи, але *супроти Бога, як найвищого принципу правди* і де є свідома побожність, там і не є такої зависимої правдомовності.

Маємо довести дітину до пізнання висоти тої правди, котра не зависить від особи. Тій ціли може послужити не лиш наука релігії, але і всі предмети науки, так між сими і *наука природи*, особливо пояснення великої цілесообразності, яка панує в природі, Богом створеної.

8. Егоїстична брехня.

Своїми експериментами доказав Голл, що найбільш пошиrena є між дітьми так зв. *егоїстична брехня*. При забавах хоче дітина виграти, одличитися і tota тенденція придає їй дуже много *покуси до обманювання*, до брехні. А слаба воля дітини під притиском такої покуси, скоро піддається. І при таких забавах, де є контроля з сторони противної партії, позволяє собі дітина обманювання і брехні, і єсли противна сторона утятить і зрадить брехню, провинившийся не уважає то ганьбою.

Такі брехні викликаються роздразністю і тоді скоро забуває дітина свою повин-

ність супроти правди, а коли то часто повторяєся, станеся дітина безсовітною і легкомиселною.

І тут указує Голл на важну обставину, що за сякі брехні школа і *шкільне життя має відповідати*. Там, де учитель примушує дітей за всяку найменшу провину, аби самі себе завдали, там скоро научиться дітина тайти, брехати. Там, де учитель не приготовить учеників до виготовлення задач, там слабші ученики переписують задачі від ліпших і так научається обманювати, брехати і той слабший і той ліпший ученик. Кільки учеників пропущає години із страху за незнання лекції і приносить фалшиві свідоцтва від родичів або від лікарів! А з початку стаєся то майже виключно тому, бо лекція перевищала сили дітини. Таким чином научиться дітина прикривати свою слабість, а потім закриває своє лінивство і інші гріхи.

А такі случаї не лише тулу дітину приучують брехати, але дуже скоро ширяться і між товаришами її і потім дуже тяжко таку заразу викоренити.

Голл радить, щоб при перших случаях такої брехні учитель не поступав строго, щоб кари за такі брехні редуковав на мінімум, бо по правді то з початку і не є брехнею, лиш якийсь рід слабости супроти себе, відпущення провини, щоб обминути більшої неприємности.

А якщо такі случаї частіше трафляються,

учитель повинен вислідити корінь зла, хто научає дітей брехати і як повстала брехливість у головного винника. Най змагається викликати почуття чесності, самопошани, потреби запановання над собою і протиставити почуванню слабости, нечестности.

9. Фантастична брехня.

Фантастичними брехнями називає Голл той род брехонь, котрий викликуєся *ілюзією* забав у дітей чутливішої фантазії. От напр. в забаві »менажерії«, один хлопець грає ролю медвідя, другий вовка і т. д., наслідують голос, способи життя.

Або при забаві воинській офіцир карає товариша-простого вояка. Забавами пожарних сторожів вже не раз причинили діти великі шкоди родичам і сусідам.

Пристрасті забави перемагає слабість, придає смілість і в такій забаві дітина не боїться від опасності ходження по стрісі.

Наслідує дітина учителя, поліцая, священника і других і нераз дуже глибоко вживається в свою роль. Не вірує ученик, що він є учителем, але по мірі чутливости і живости фантазії доходить до *ілюзійних образів*.

Голл констатує із своїх експериментів, що сила фантазії в забавах придає дітині такі спосібности, які впрочім противляться природним нахилам її. Голл постановив правило, що *дітина живішої фантазії слабша в науці і на оборот*.

Дівчата 10—12 річні мають дуже живу фантазію і дуже живо бавляться на дворі школи, але вже дівчата 13—15 річні з якоюсь апатією лиш прохожуються (в парі або в меншій групі) по дворі.

Взагалі признаки брехливості скоріше указуються в типах чутливішої фантазії і то вже в 3 і 4-ім році життя, коли брехня ще й не має моральної основи. Така дітина вислухавши якусь казку, то що чула, представляє собі, як би то сама пережила і не раз твердить, що виділа порося з 3-ми ухами, коня з крилами, пса так великого, як кінь, грушки на вербі і т. д.

Взагалі дітина любить оповідати історії невіроятні, любить перемінювати чутє оповідання, із своєї фантазії все дещо додасть.

На все то, каже Голл, школа мало уваги звертає! Він вручає, щоб школа в інтересі правдомовності не змагалася до нищення фантазії, але щоб стреміла до того, аби дітина запановала над своєю фантазією.

Особливо остерігає від лектури повної брехнями, яка дуже скоро розвиває хвору фантазію і брехливість.

Допоручає, щоб ми не придержуvalися лише своєї власної літератури, але щоб ми вибирали лектури із літератур других народів і щоб так могла школа подати ученикам лектуру найліпшу.

10. Патологічна брехливість.

Брехливість дітини аномальної, зовсія *патологічною*. Той рід брехливості причисляє Голл до рідких случаїв.

Патологічну брехливість проявляє дітина, яка послідовно любить хвалитися, підвищоватися над другими, яка змагається зраджувати способності, яких не має.

У *дівчат*, котрі мають хвору амбіцію і змагаються викликати на себе увагу других, чи одягою або удаванням хвортити або іншим поведінням, є то не раз признаком початку гістерії і *гістеричної брехні*, основою якої є афект обманювання других, подібно тому, як напр. алкоголіст має афект до сильних напоїв.

Примічає тут Голл, що телепатія і гіпноз і їх література причиняються часто до скоршого викликання такого типу.

Находяться такого рода аномальності і у *хлопців*. З початку проявляється тата слабість в бажанню слави, похвали, дарунків, пізніше виказується користолюбність, віданість до грошей і в інтересі всего того готовість до брехання.

А то часто доходить до такої сили, що і проти ясних доказів правди і проти власного інтересу тягне за собою хвору одиницю, яка потім стане і сама віровати своїм видуманим твердженням.

Із таких аномальних дітей виробляється

рід упертих брехачів, штреберів, авантюристів і мегаломанів. Такі одиниці суть найнебезпечнішими шкідниками громадського мирного життя. Вони в інтересі свого поступу, для досягнення якоїсь посади, відзначення або зиску готові ужити всяких середників, бродити в чести других, фанатично глядати фальшивих аргументів проти правди і т. д.

Коли родичі надмірно пестяль дітину, коли все лиш хвалять і дарунками обкладують її, це небезпечно для морального розвитку і в нормальної дітини, але ще гірші наслідки має у тої, котра має хоть і в найменшій мірі вроджену абнормальність.

У такої дуже скоро розвивається егоїзм, аж до пристрасти.

Такий »пестій« сам повірить тому, що він є таким визначним і коли хтось в життю укаже на його помилки або гріхи, з сліпою ненавистю виступає проти того, і в тій борьбі забуває на моральні принципи, бо пристрасті цілком підчинить собі слабу волю і поверховне знання.

Котра дітина за молоду не научилася поборювати саму себе, пізніше ще слабшою укажеся перед покусами егоїзму, ненависті.

Із таких людей виходять так звані типи *брехливого переконання*, то є: інтелігенти, що уперто борються проти узаної правди.

Така одиниця хоче перевиснити других, не вглубиться ні в одній ділянці наук, хоче мати дві-три дипломи, докторати, днесь розпинаєся

за одною, а завтра вже за другою посадою, всюди перший хоче бути, але на кінці потерпить всюди лиш неудачі і стаєся нещасною жертвою своєї максимальної амбіції.

Є він шкідливий і небезпечний для громадянства, але найгірше покарає сам себе.

Проти таких нахилів дуже скоро треба виступити, вже в перших проявах несправедливого егоїзму треба здавляти його, а коли вже стрічається з признаками аномальності, по словам Голла, маємо обернутися до лікаря.

11. Як отже розвивати правдомовність?

Із сказаного ясно, що брехлива дітина не родиться такою, в найгіршім случаї приносить з собою лише корінь вродженої аномальності, нахил до брехливості, і що виховання може і в такім случаї зробити дуженого для притуплення злих нахилів і для розвивання правдомовності.

Що неодповідна вихова дарує громадянству брехачів, то ясно доказує факт, що більше брехливих дітей виказує статистика в школах городських, як в сільських, де менше нагоди має дітина до замічування злих прикладів і де родичі не пестяять так дітину, як в городах.

На то напоминає Голл кожного вихователя, що сильна, совершенна правдомовність

досягається пізно і тяжким трудом, що цілком чесний ученик є дуже рідким, але тим ціннішим здобутком школи.

Для учителя дуже важне є то, щоб зінав розріжнити роди, мотиви брехливості, бо лише так примінить до викоренення її пайдоповіднійший лік.

А стреміти до витворення правдолюбства уважає Голл *першою задачею школи*, бо коли до того не змагається школа, стається вона розсадницею брехливості, бо взагалі шкільне життя дає більш покус до брехні, як родинне. І понеже брехливість криє в собі корінь всяких інших хворот душевних, тому поширення брехливості приносить за собою загальний упадок моральности шкільної дітвори.

»Сильна правдомовність є, по словам Голла, найліпшою педагогічною підготовкою до практичного життя. Лиш силою правдолюбства може чоловік удержанатися на висоті моральности, високо над брехливими перекопаннями, далеко від брехливого страху, брехливої стидливости, брехливої надії, брехливої любви, до котрих інтелігент модерних часів є так дуже наклонний«.

Брехливість залежить від *індивідуальності*. Одна дітина є більш наклонна, перемінити, помішати приняті враження і видумати нові, як друга.

Суть діти, котрі постійно правдомовні, серіозні, спокійні, і уважні, що на річи при-дивляються основно.

Вже менше правдомовних дітей находимо між дітьми нервозними, неспокійними, між пустослівними, що у них живійша фантазія і много люблять говорити.

Учитель повинен передовсім пізнати індивідуальність дітини, дізнаватися у родичів *о наклонностях дітини*, і сам пай висліджує слабости її. Із письменних праць, із відповідей при науці скоро дізнається учитель, котрий ученик робить більше ошибок, помилок. Між сими най глядає типи брехливих!

Особливо маємо уважати на тих, котрі з певністю твердять неправдиві діла, єсли то робиться і несвідомо. Чимскоршє напоминаємо такого ученика на ошибку його, тим успішнійша буде наша виховуюча праця і таким чином на ціле життя дітини зробимо їй дуже важну прислугу.

Для того допоручає франц. педагог Клапаред, щоб ми в школах, особливо у вищих класах, держали хоть лиш даколи *години замічовання*, а то так, щоб ми виробили собі наперед план замічування, то є план про те, що мають ученики замітити і потім зажадаймо, щоб ученики устно або письменно репродуквали то, що замітили. Подає до того спосіб, подібний до вислухання свідків в суді, і записування їх зізнань.

При тім остерігає Клапаред перед тим, щоб ми занадто не осуджували дітину за неправду, бо твердження неправди — як то

вже ясно із сказаного — може бути несвідоме. І ми дорослі часто помиляємося і коли цілком певні, що правду говоримо.

Особливо остерожно маємо поступати *проти брехонь початкових*, які ще не мають моральної вартості.

Але боротися маємо проти кожної *i найменшої брехні*. По словам Ферстера »боротьба з малою принагідною брехнею щоденно-го життя є найвищою школою для скріплення характеру«.

Придержуватися все правди, це часто звязано з тяжкостями і неприємностями, але того не усунемо з світа, бо для головної справи часто маємо жертвувати побічну. До такого геройства або мучеництва дітину має підготовити вихователь.

Характерний чоловік ніколи не позоляє собі запродати свою честь брехнею, бо коли позоляємо собі »брехню з конечности», по словам Ферстера »жертвую головну справу задля побічної, характер задля хісна, честність задля вигідности«.

А всякі такі брехні мають дуже погубні наслідки для дальнього розвитку души чоловіка.

Правдомовність, це по словам Ферстера, символ для всього, що характерне і до неї належить царська дорога *терпіння*, що зготовлена на цьому світі послідовному характерови.

Але за це до неї належить і свідомість

чистої совісти та найдорожча нагорода, яку має чоловік за свої терпіння.

Если дітина живе в *роскошах*, если родичі сповняють всякі й нерозумні бажання дітини, ніколи не витвориться в ній охота до самопосвяти, а без того нема сильної волі, нема характеру.

Без самовідречення нема правдомовності.

Крім сеї моральної сторони виховання, важну роль грає в розвиванню правдомовності і *інтелектуальна сторона*.

Проти брехонь, які походять із силнійшої чинності фантазії, дуже важне те, щоб проти живої чинності фантазії була підпertia пам'ять ясними, многостороннimi спостереженнями і взагалі розвитшим інтелектом.

Така інтелектуалізація особовости доведе до зискання скарбу принципів і силітих підчинить волю.

Коли замітить учитель, що дітина має неточне спостереження, най змагаєся його доповнювати, пояснювати; часто вже мімікою лиця, або словом сумніву можемо довести до збільшення уваги і до яснішого порозуміння діла.

Для того важне є тут особливо *дисциплінування язика*. Приучуймо учеників, щоб знали уважати на свій язык, щоб не говорили много і не говорили без обдумання. Особливо осторожно мають судити, коли є слово о чести других. Най не забивають, що не мають все виповісти, що думають, що най-

славнійші люди історії мало говорили і мно-
го мовчали.

До пустослівної бесіди розуміє кожний,
але отверто зі глибини душі говорити може
лиш чоловік благородного серця.

Коли учитель замітить, що дітина закри-
ває свої провини ріжними способами, коли нап-
р. повторяє речення, коли до відповіди додає
без причини слова »айно«, »так було«, так па-
м'ятаю«, »по моєму« — є вже знаком брехли-
вости, і проти того вже повинен виступати
планово, передовсім довести до вияснення
правди.

А коли вже додає брехлива дітина, що най-
її Бог покарає, коли не так є, або най не до-
жие до рана, коли неправду говорить, се вже
є знаком упертої брехливости, і в такім слу-
чаю маємо зосередити всі сили й способи ви-
ховання для вилічення дітини із великої хво-
роти брехливости.

Дуже остерігає Голл і від *частої перемі-
ни оточення дітини*. Тоті нові імпресії спри-
яють брехливости, бо в новій школі, в новім
окруженню захочеся дітині почати нове жит-
тя, закривати свої злі звичаї.

Коли дітина часто стрічається з сильним
вражінням новости, тим викликуєся форма
брехливости, котру найтяжче можна вилі-
чити, то є: нервову перплексію, яка викли-
куєся сильними, новими привабляючими вра-
жіннями супроти старших, щодених. Тоту
брехливість назвав Голл *неоманією*.

В інтересі борьби проти тої неоманії остерігає Голл дітей передовсім від професіональних брехонь модерних новинок!

*

Цілий теперішній світ є повний брехні і тому для забезпечення ліпшої будучини жадає Голл *регенерації громадянського життя, розвивання нового, інтелектуального і морального напряму, підданого засадам вічної правди.*

Лиш така регенерація може принести виздоровлення з тих душевних хворот, які є причинами днешньої невдоволеності і громадських неспокоїв.

КНИГОПЕЧАТНЯ »СВОБОДА«, УЖГОРОД.

---

1 9 3 5

